

Circulaire Economie in beleidsdomein EWI :
Samenwerken om van Vlaanderen een topregio
in de circulaire economie te maken

De economische relevantie van circulaire economie is groot. De circulaire economie brengt nieuwe innovatiekansen met zich mee, onder meer in het productontwerp, de maakindustrie, de dienstverlening en de businessmodellen, maar ook in de landbouw en voeding en de water intensieve sectoren. Het biedt veel kansen voor ondernemers door meer ketensamenwerking, minder grondstoffenverbruik en afval, toegang tot nieuwe grondstoffen uit afval en het internationaal valoriseren van Vlaamse expertise.¹

De mogelijke effecten situeren zich op verschillende vlakken:

- Aan de kant van de gespecialiseerde bedrijven en tewerkstelling beschikt Vlaanderen over een aantal interessante troeven als koploper in de onderste segmenten van de circulariteitsladder (sorteren en selectieve inzameling van afval). Ook qua kennis en knowhow inzake materialen speelt Vlaanderen mee op wereldniveau. De strategische ligging van Vlaanderen is eveneens een troef als mogelijke 'circulaire hub' voor Europa en als kennisregio voor circulaire technologie. Omwille van deze redenen is samenwerking met de OVAM en met Vlaanderen Circulair van essentieel belang om de transitie mee vorm te geven.

Een circulaire economie is vaak ook een lokaal verankerde economie (SERV²). Daarom biedt deze ontwikkeling ook de opportuniteit om bestaande bedrijven met elkaar te verbinden, en zo de verankering van deze bedrijven te versterken in het Vlaamse economisch weefsel.

De omvang van de circulaire economie berekenen is niet eenvoudig. De recente editie van het Cleantech rapport³(als subsector van circulaire economie) in Vlaanderen verwijst naar meer dan 1000 bedrijven die een jaarlijkse omzet genereren van 4 miljard euro.

Een recente studie van het Steunpunt Circulaire Economie komt uit op een berekening van 35.000 medewerkers en een omzet van 14 miljard euro. Aangezien men zich bij deze studie heeft beperkt tot een aantal sectoren zoals herstel, recyclage en afvalmanagement zal dit waarschijnlijk een onderschatting zijn.

In een studie van de Koning Boudewijn Stichting werd de directe en indirecte tewerkstelling in de circulaire economie in zeer brede zin geschat op 148.000 jobs met Antwerpen en Gent als belangrijke regionale clusters.⁴

- De circulaire economie versterkt ook het sociaal en ruimtelijk weefsel. Lokale productie op maat, deelinitiatieven en ruimtelijke verwevenheid van werken, wonen en ontspanning zijn slechts een paar voorbeelden van hoe Vlaanderen ook sociaal sterker en veerkrachtiger wordt door in te zetten op de circulaire economie.⁶

Daarom wil ik mij als minister van Economie, Wetenschap en Innovatie mee inzetten op het stimuleren van de circulaire economie in Vlaanderen.

Deze conceptnota bevat voorstellen om vanuit het beleidsdomein Economie, Wetenschap en

Innovatie de circulaire economie in Vlaanderen te stimuleren. De opbouw van deze acties is afgestemd met de departementen Werk en Sociale Economie en Landbouw & Visserij om een maximale synergie te bereiken op het vlak van circulaire economie. De voorstellen kunnen, waar wenselijk, worden meegenomen binnen de werkagenda's van Vlaanderen Circulair.

Dit moet gekaderd worden binnen de ruimere aanpak voor circulaire economie en is er sterk afhankelijk van:

- De evolutie naar een circulaire economie gebeurt per definitie in overleg en samen met een brede waaier van partners. Circulaire Economie heeft nood aan een afgestemde aanpak binnen de Vlaamse overheid. Er zijn namelijk linken met alle beleidsdomeinen en oplossingen voor knelpunten en drempels zullen een geïntegreerde en coherente aanpak vergen, zoals reeds ingezet binnen de transitie Vlaanderen Circulair uit de Visie 2050.
- Specifiek voor bedrijven zien we dat nieuwe vormen van ketensamenwerking de huidige indeling in sectoren doet vervagen. Samenwerking, vertrouwen en transparantie zullen nog veel meer dan vandaag succesfactoren zijn om de omslag te kunnen maken naar een circulaire economie.
- Bedrijven worden gelijktijdig uitgedaagd op een aantal domeinen: naast het gebruik van grondstoffen zullen zij ook aandacht moeten hebben voor energie, digitalisering, nieuwe businessmodellen, logistiek en het inzetten van mensen en het samenwerken met bedrijven in de brede zin (bv sociale economie) en met alle andere organisaties en partners. De volledige maatschappelijke vijfhoek (overheid, bedrijven, kennisinstellingen, maatschappij en financiers) zal hierbij betrokken worden.
-

De nota streeft naar maximale afstemming en synergie met de acties op het vlak van circulaire economie in het Vlaams Klimaat- en Energie Plan , in het actieplan Bio-economie van EWI en Landbouw en Visserij, het Vlaams Uitvoeringsplan Kunststoffen en de transversale werking van Vlaanderen Circulair.

Bij de overgang naar een circulaire economie zal er een belangrijke wisselwerking zijn met noodzakelijke veranderingen op het vlak van werk. In bijlage 2 wordt voor het beleidsdomein WSE beschreven wat de impact is van circulaire economie op de arbeidsmarkt, op sociale tewerkstelling en op sociaal ondernemerschap. In deze nota zijn daarom reeds acties die vanuit WSE gepland zijn opgenomen.

We starten met het Europese kader, daarna focussen we op Vlaanderen.

¹ Startnota Vlaanderen Circulair : <https://www.vlaanderen.be/publicaties/transitieprioriteit-de-transitie-naar-de-circulaire-economie-doorzetten-vlaanderen-circulair-startnota>

² https://www.serv.be/sites/default/files/documenten/SERV_20170503_startnota_circulair_NOT_.pdf

³ <https://indd.adobe.com/view/0ead148b-98f1-4106-a73c-02e472b05940>

⁴ <https://www.kbs-frb.be/nl/Activities/Publications/2019/20190919avc>

⁵ 5 Dubois M. & Christis M. (2014), Verkennende analyse van het economisch belang van afvalbeheer, recyclage en de circulaire economie voor Vlaanderen.

⁶ <https://www.ovam.be/sites/default/files/atoms/files/Achtergronddocument-Klimaat-CE.pdf>

A. Een Europees kader voor een nieuw actieplan voor de Vlaamse circulaire economie

A.1 Actualisering van het Europese kader m.b.t. de circulaire economie

Op **11 december** 2019 publiceerde de Europese Commissie haar communicatie rond de **Green Deal**. De centrale doelstelling is dat **Europa tegen 2050 klimaatneutraal** wordt. De Europese Green Deal beoogt het welzijn van mensen te verbeteren en hun natuurlijke omgeving te beschermen. Er wordt een budget van minstens 1000 miljard euro beoogd over een periode van tien jaar waarvan meer dan de helft rechtstreeks uit het EU budget komt en de rest zou getriggerd worden door het EU-budget via instrumenten als het InvestEU-fonds en het Europees Fonds voor Structurele Investerings (EFSI).

De **Europese Klimaatwet** is de eerste stap om de doelstelling, namelijk de EU tegen 2050 klimaatneutraal maken, in wetgeving vast te leggen. Dit betekent dat we minder kooldioxide moeten uitstoten. Als we schonere energiebronnen en groene technologieën ontwikkelen, kunnen we op een meer ecologisch verantwoorde manier produceren, reizen, consumeren en leven. Dit betekent wel dat we tot een echt circulaire economie moeten komen en de biodiversiteit moeten beschermen.

Binnen het kader van deze Green Deal is een nieuw Europees **Actieplan Circulaire Economie** gepubliceerd om de transitie naar een circulaire economie te versnellen.

Tegelijkertijd wordt ook een nieuwe **Europese Industriële Strategie** uitgewerkt om de industriële sector en de hele waardeketen te mobiliseren voor een **duurzame en inclusieve groei binnen een circulaire economie**. Het actieplan Circulaire Economie werd opgenomen in de nieuwe industriële strategie van de Europese Commissie die expliciet inzet op wat zij omschrijft als de “Twin Transitions: ecological & digital.”⁷

A.2 Implementatie van het Actieplan Circulaire Economie van 2 december 2015

De Europese Commissie heeft in 2015 een actieplan goedgekeurd om in Europa de overgang naar een circulaire economie te versnellen, het concurrentievermogen te stimuleren, duurzame economische groei te bevorderen en nieuwe banen te scheppen. Binnen het Actieplan werden 54 acties voorgesteld. Die zijn of worden allemaal geïmplementeerd. Financiering komt uit de Europese structuur- en investeringsfondsen (ESIF), Horizon 2020, het Europees Fonds voor Structurele Investerings (EFSI) en het LIFE-programma.

Het Europese rapport over het Actieplan 2016-2019 identificeert nog een groot aantal - voor ons beleidsdomein zeer relevante – uitdagingen. Zo wil Europa circulariteit tot ruggengraat van het industriebeleid maken, moeten circulaire economie en klimaatneutrale economie nauwer worden gelinkt, moet eco-design verbreed worden naar niet energie-gerelateerde producten, moeten nieuwe focussectoren gekozen worden in navolging van de kunststoffen zoals bijvoorbeeld textiel, bouw, voeding, transport, mijnbouw en elektronica, moeten nieuwe beleidskaders voor bio-economie en hernieuwbare energie worden ingevoerd in coherentie met het beleidskader voor de circulaire economie en moet de link worden gelegd met artificiële intelligentie en digitalisering.

A.3 Monitoringkader voor de circulaire economie

Er werd in 2018 op Europees niveau een reeks van tien indicatoren gegroepeerd in vier stadia en aspecten van de circulaire economie om de voortgang in de richting van een circulaire economie te meten: zie bijlage 2 achteraan.

A.4 Nieuw Actieplan Circulaire Economie

Op 11 maart 2020 werd een nieuw Actieplan voor een circulaire economie gepubliceerd: “Voor een schoner en concurrerder Europa.”⁸ Het nieuwe Actieplan bevat 35 wetgevende en niet wetgevende initiatieven, die allen opgestart worden tussen 2020 en 2023, en heeft drie doelstellingen:

1. Concurrentievermogen van de Europese industrie versterken
2. Consumenten machtiger maken
3. De natuurlijke omgeving beschermen

Het Actieplan is een essentiële bouwsteen van de EU Green Deal, Europa’s nieuwe agenda voor duurzame groei, die streeft naar klimaatneutraliteit, bescherming van natuurlijk kapitaal en versterkte competitiviteit. Vandaag is onze economie sterk lineair. Slechts 12% van materialen en hulpbronnen blijven in de kringloop, met negatieve economische en ecologische consequenties. Het actieplan streeft naar een verdubbeling van circulair gebruik van materialen in de komende 10 jaar en naar een vermindering van de voetafdruk van de Europese consumptie. Het Plan wordt gezien als een belangrijk onderdeel van de Europese Industriestrategie, die de Europese industrie op weg moet zetten naar een groene, klimaatneutrale en digitale transformatie. De nieuwe commissaris Sinkevičius stelde het nieuwe actieplan voor als volgt: “Circulaire economie is het pad richting duurzamer gebruik van grondstoffen, duurzamere productie, duurzamere consumptie en beter afvalbeleid. Het nieuwe Actieplan moet dit alles ‘mainstream’ maken.”

Het plan bevat een reeks onderling samenhangende initiatieven, om ervoor te zorgen dat circulaire modellen de norm worden, zoals een sterk en coherent productbeleidskader, een geïntegreerde strategische aanpak van waardeketens, afval verminderen en een markt voor secundaire grondstoffen, versterking van het vermogen van de EU om afval op zich te nemen, Het schenkt aandacht aan de socio-economische dimensie van de omslag naar een CE en houdt acties in binnen de sectoren die de meeste grondstoffen gebruiken en waar het potentieel voor circulariteit hoog is.

Dit Europees Actieplan is van groot belang voor Vlaanderen, omdat het via geharmoniseerde wetgevende regels en stimuli de nodige verdere stappen zet en zorgt voor duidelijkheid en voorspelbaarheid. Dit moeten zorgen voor een meer gelijk speelveld op de Europese interne markt en zelfs in een mondiale markt, waardoor alle actoren in de waardeketen aan dezelfde ambitieuze regels onderhevig zijn op vlak van het sluiten van kringlopen en hen tijdig nieuwe kansen voor innovatie worden geboden.

⁷ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-eu-industrial-strategy-march-2020_en.pdf

⁸ https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/pdf/new_circular_economy_action_plan.pdf

B. Naar een geactualiseerd Vlaams beleid

B.1. Omschrijving van het actieveld

Circulaire economie is een zeer breed begrip en het heeft overlappingsen met andere concepten zoals Bio-Economie, koolstofarme en Groene Economie. Voor gebruik binnen het beleidsdomein EWI, relateren we het begrip pragmatisch aan de transformatie die een bedrijf doormaakt:

Circulaire economie projecten zorgen voor minder gebruik van primaire hulpbronnen (zoals fossiele grondstoffen, water en ruimte) voor het voorzien in onze behoeften (zoals voeding, huisvesting, transport, comfort, communicatie, gezondheid).

Zij doen dit door diensten zo aan te bieden of te organiseren dat ze minder hulpbronnengebruik vergen (dematerialisatie), door producten langer te laten meegaan, door de materialen en water beter in de kringloop te houden (zoals door hergebruik en recyclage) en/of door gebruik van primaire hulpbronnen te vervangen door gebruik van materialen, water en voeding die over de hele kringloop en in meerdere cycli minder milieu-impact veroorzaken.

B.2. De transitie Circulaire Economie binnen de Visie 2050: Vlaanderen Circulair

Vanuit het beleidsdomein EWI werd sterk samengewerkt met de andere relevante publieke en private actoren binnen Vlaanderen Circulair. Dit houdt o.a. deelname aan de stuurgroep in, geregeld overleg over Vlaams, Europees en internationaal beleid rond CE, sturing van het steunpunt SuMMa, inzet van het VLAIO-instrumentarium, ondersteuning van de projectevaluaties bij de oproepen van VLAIO, interactie met de speerpuntclusters en financiële ondersteuning voor publicaties.

Gezien het belang van de transformatie naar een meer circulaire bedrijfsvoering voor alle bedrijven (inclusief in sociale economie), het ontstaan van nieuwe businessmodellen en de groeiend belang van ondersteunende bedrijven, is dit een materie van het hoogste belang voor de Vlaamse overheid.

We willen dan ook de ruimere Vlaamse strategie en aanpak naar een circulaire economie ten volle ondersteunen, als die gedefinieerd wordt in een breder actieplan. We willen ons dan ook inschrijven in Vlaanderen Circulair dat een breed en performant overlegplatform biedt waar zowel sectorfederaties, vertegenwoordigers van het middenveld en overheden samen aan tafel zitten.

De werking van Vlaanderen Circulair volgt een opsplitsing in een aantal werkagenda's, rond de thema's Materialen, Water en Voeding en bio-economie. Voor deze laatste werkagenda hebben de beleidsdomeinen Economie, Wetenschap en Innovatie, en Landbouw en Visserij de rol van trekker op zich genomen. Dit wordt uitgewerkt in drie actieplannen die elk focussen op een aansluitend deel van de circulaire waardeketen:

- Het gedeelte circulaire voeding wordt uitgewerkt binnen het kader van het nieuwe "Plan van Aanpak Voedselbeleid 2020-2024". Dit plan van aanpak bevat "Circulaire en grondstoffenefficiënte voedselsystemen" als één van de vier inhoudelijke richtingen. De uitwerking hiervan gebeurt in samenspraak met verschillende entiteiten en richt zich op een voldragen publiek-privaat actieplan tegen 2022.
- Het actieplan Bio-economie wordt momenteel ontwikkeld in samenwerking tussen Dep. EWI, VLAIO, Dep. LV en ILVO. De acties op korte termijn zorgen voor een bredere stimulering van bio-economie initiatieven in het Vlaamse innovatielandschap, en een beter zicht op de huidige situatie van de bio-economie in Vlaanderen. Op middellange termijn wordt gewerkt aan een coherent beleidsplan Bio-economie, dat afstemt tussen de activiteiten binnen de Vlaamse Overheid, en uitgevoerd wordt in samenwerking met de Vlaamse

onderzoekswereld, bedrijfswereld en landbouworganisaties.

Specifiek voor de bevordering van een circulaire bio-economie wordt ingezet op een sterke integratie van het economisch beleid en de Vlaamse uitwerking van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Vanuit Europa wordt er aandacht vereist binnen het GLB voor de bio-economie. Deze afstemming is ook opgenomen binnen het actieplan Bio-economie.

Op deze manier zijn coherente acties opgezet startend van voedselproductie, over optimaal gebruik van reststromen, tot innovatieve toepassingen voor biogebaseerde processen in drie lopende processen. In elk van deze processen spelen de beleidsdomeinen EWI en LV een trekkersrol, en de acties worden uitgewerkt in overleg met de andere betrokken beleidsdomeinen.

Voor wat betreft de governance van Vlaanderen Circulair is het belangrijk om afspraken te maken over gezamenlijke acties waarbij zowel wordt meegewerkt aan de uitvoering van de werkagenda's als aan het managen, afstemmen en opvolgen van de acties op het vlak van de voor ons beleidsdomein relevante hefboomen zoals innovatie, ondernemerschap, beleid, financiering, communicatie, jobs en competenties en ontwikkeling van nieuwe kennis.

B.3 Bijdrage van het beleidsdomein EWI en interacties met WSE

De bijdrage vanuit het beleidsdomein kan georganiseerd worden volgens zes actielijnen.

1. Planning, ondersteuning, monitoring

Roadmap Circulaire Economie in Vlaanderen

Om de juiste beleidskeuzes te kunnen maken wordt ingezet op monitoring enerzijds en anderzijds ook op het uitwerken van een roadmap, zoals gepland in het Vlaamse Energie en Klimaat Plan (3.6.4.3.2.3): het is nodig om een zicht te krijgen op de economische en sectorale realiteit. Hiervoor werken we samen met het Steunpunt Circulaire Economie, dat tegen eind 2021 een eerste Vlaamse Circulaire Economiemonitor zal opleveren.

Mogelijke **invalshoeken** hierbij zijn :

- De (maak)industrie experimenteert op de binnenste cirkels van de circulaire economie met remanufacturing, refurbishment, ecodesign, nieuwe business modellen en het gebruik van digitale technologie om de circulariteit van de processen en producten te verhogen. We moeten onderzoeken hoe we dit kunnen opschalen en versnellen.
- Welke rol kunnen nieuwe businessmodellen of nieuwe economische actoren spelen in de circulaire economie en welke effecten heeft dit op de bestaande modellen?
- Circulair design bepaalt de verdere impact van producten : is dat voldoende bekend en wordt dat momenteel al breed toegepast ?
- Momenteel staan we in Vlaanderen sterk op het vlak van recyclage. Het is belangrijk om deze goede uitgangspositie te verdedigen en verder uit te bouwen, bijvoorbeeld door te investeren in nieuwe technologie en nieuwere domeinen zoals recyclage en het capteren en opstaan van koolstof.
- Wat is de rol en de meerwaarde van specifieke activiteiten zoals bijvoorbeeld logistiek in een circulaire economie?

Onderzoek WSE

Meer onderzoek rond de impact en het potentieel van de Europese Green Deal op de Vlaamse arbeidsmarkt en tewerkstelling is aangewezen.

Wat betekent de Europese ambitie in de Green Deal bijvoorbeeld potentieel voor de tewerkstelling

en de arbeidsmarkt in de industrie, in de landbouw, de energie- en elektriciteitssector, de bouwsector, afval en recyclage en het transport en mobiliteitsverhaal in Vlaanderen?

Dit meer verfijnde zicht kan aanleiding geven tot scenarioplanning / aanpassingsstrategieën waar het beleid de omslag moet maken, op kan inspelen met opleiding, vorming en flankerende initiatieven rond werkgelegenheid (HCA) in samenwerking met sectoren, sectorfederaties, opleidings- en onderwijsverstrekkers, ... Hiertoe zoekt DWSE de dialoog op met Vlaanderen Circulair en EWI/VLAIO.

Monitoring van de bijdrage tot circulaire economie via EWI

Monitoring is noodzakelijk, zowel voor het operationeel opvolgen als voor het beleidsmatig rapporteren. In overleg zal bepaald worden welke gegevens systematisch moeten verzameld worden.

Voor wat betreft de opvolging van innovatie binnen de bedrijfswereld wordt een screening opgebouwd om het thema circulaire economie te identificeren in alle projecten die door VLAIO ondersteund worden. De definitie hierboven gegeven kan gebruikt worden om de projecten die worden ingediend in het VLAIO instrumentarium te labelen als een circulaire economie project (kernproject of gerelateerd aan circulaire economie). Een methodiek zal uitgewerkt en toegepast worden om deze portefeuille te screenen op circulaire economie projecten. Hiermee kan informatie bekomen worden over het gebruik van de instrumenten en het aandeel van circulaire projecten binnen de gehele portfolio.

Voor wat het wetenschappelijk onderzoek betreft binnen de Vlaamse universiteiten en onderzoeksorganisaties kan gebruik gemaakt worden van verschillende databases, zoals FRIS of eCorda voor de Europese projecten. De universiteiten en de strategische onderzoekscentra ontwikkelen een groot deel van de nieuwe technologieën voor de circulaire economie. Sinds enkele jaren wordt de inbreng van wetenschappelijke projecten in FRIS gestroomlijnd, en een steeds groter deel van de Vlaamse onderzoeksinstellingen zorgt voor een volledige projectinformatie. Daardoor is er nu een grote informatiebron gebouwd, die nog niet gedetailleerd ontleed wordt voor beleidsvoorbereiding.

Indien binnen het departement EWI de capaciteit hiervoor kan vrijgemaakt worden, zijn de volgende stappen haalbaar :

- Afbakening van activiteiten binnen de circulaire economie in overleg met onderzoeksactoren op basis van eCorda thema-codes, en FWO wetenschapsdisciplines;
- Opstellen van reguliere monitoring van het Vlaams onderzoek voor een circulaire economie binnen een Europees kader, met opvolging van de centrale onderzoeksteams, evoluties in technologieën, evoluties in budgetten en aangewende onderzoekscapaciteit, prioritaire onderzoekskanalen, etc.

Dit zal een iteratief proces zijn waarbij wordt onderzocht welke selecties tot het meest relevante resultaat leiden.

Lange termijn visie

In het kader van Visie 2050 werd een eerste aanzet gegeven door drie Transitie arena's (industrie 4.0, Circulaire Economie en Levenslang Leren en werk) over hoe een gedeelde visie op werken en leven in een nieuw economisch model er zou kunnen uitzien. Deze gezamenlijke aanpak kan verder concreet worden uitgewerkt en kan bv worden gepresenteerd tijdens de tweede editie van het Supernova festival.

2. Versterken van het onderzoek

Academisch onderzoek en Strategische onderzoekscentra

Op het vlak van onderzoek zijn de universiteiten en de strategische onderzoekscentra een belangrijke schakel in het ontwikkelen van technologieën om de omschakeling naar een circulaire economie te maken.

Binnen het actieplan Bio-economie wordt gewerkt aan de opmaak van strategische onderzoeksagenda's voor de onderzoekswereld. Deze agenda's verduidelijken de richting waarin het Vlaams onderzoek evolueert, en geeft aan op welke essentiële ontwikkelingen de verschillende onderzoeksactoren inzetten voor de volgende tien jaar.

In het kader van het Plan van aanpak voor het voedselbeleid wordt dit eveneens opgesteld. Deze uitwerking gebeurt binnen de acties van het Europese FIT4Food project, waarin Departementen LV en EWI samenwerking om deze onderzoeksagenda's op te stellen.

Naast het eerder technologisch onderzoek kan het Steunpunt Circulaire Economie een belangrijke rol vervullen voor het beleidsondersteunend onderzoek.

Moonshots en missiegericht beleid

In de context van het missiegericht beleid zal een kader uitgewerkt worden voor belangrijke initiatieven. Dit kan toelaten nieuwe initiatieven te starten. De Moonshot Vlaanderen CO₂-arm in 2050 is echter een dergelijk initiatief dat reeds is opgestart en verder zal uitgewerkt worden.

Deze Moonshot heeft tot doel om tegen 2040 technologische doorbraken te realiseren, zowel in producten als processen, die op hun beurt tegen 2050 kunnen bijdragen tot het behalen van de klimaatdoelstellingen. Vlaanderen wil met deze Moonshot op innovatievlak een voortrekkersrol spelen door fundamentele doorbraken na te streven in het basisonderzoek aan de kennisinstellingen en die vervolgens toe te passen in de energie-intensieve industrieën (voornamelijk chemie, raffinage en staal).

Vier Moonshot onderzoekstrajecten (MOT) werden gedefinieerd met volgende overkoepelende thematiek:

- MOT 1: Biogebaseerde chemie
- MOT 2: Circulariteit van koolstof in materialen
- MOT 3: Elektrificatie en radicale procestransformatie
- MOT 4: Energie-innovatie

Circulariteit vormt een kernconcept binnen de Moonshot, zo is een belangrijke rol weggelegd voor het circulair gebruik van biomassa in een biogebaseerde chemie. Verder beoogt een onderzoekstraject de uitbouw van een circulaire productie- en gebruiksketen van koolstof en koolstofhoudende materialen. De (petro- en bio-)chemische sector en de staalindustrie spelen hierbij een belangrijke rol in het verbinden van sectoren en de transitie naar een meer circulaire economie, in het bijzonder omwille van de centrale positie en het grote assortiment aan producten die in vrijwel alle stroomafwaartse sectoren (kunnen) gebruikt worden.

3. Ondersteunen van Innovatie en Ondernemerschap

Inzetten van het steuninstrumentarium van VLAIO

Om de hoger vermelde doelstellingen te bereiken, kunnen nu al de VLAIO-steuninstrumenten ingezet worden om circulaire economie projecten te ondersteunen. Om dat te illustreren werd eind 2019 een brochure uitgegeven met een overzicht van gesteunde projecten in de verschillende instrumenten (<https://www.vlaio.be/nl/publicaties/naar-een-duurzame-en-circulaire-economie>).

Alle Vlaamse **Speerpuntclusters** hebben via hun beheersovereenkomst de opdracht om mee te werken aan de transitie naar een circulaire economie, industrie 4.0 en duurzame energie. Dit uit zich o.a. in projecten (voornamelijk ICON-projecten) gericht op deze thema's. Het opzetten van dergelijke projecten wordt momenteel ondersteund via een extern project waarbij de mogelijkheden om interclusterprojecten op te zetten in kaart werden gebracht. Dit leidde alvast tot een portfolio van 5 projecten die in uitwerking zijn.

Daarnaast screenen we jaarlijks samen met Vlaanderen Circulair de bredere projectportfolio van de clusters om een aantal frontrunnersprojecten extra onder de aandacht te brengen.

De mate waarin circulaire economie wordt opgepakt, is afhankelijk van de roadmap van de speerpuntcluster. In het bijzonder Flanders Food, Catalisti en VIL zijn zeer actief op dit vlak. Bij de mogelijke verlenging van de clustercontracten kan worden afgesproken welke extra inspanningen er worden gedaan om circulaire economie extra te ondersteunen in alle speerpuntclusters

De **open regelingen voor bedrijfssteun** kunnen allemaal ingezet worden voor circulaire economie. Dit betreft zowel de innovatiesteun als de steun voor opleiding, advies en investeringen. Daarnaast zijn er de **coöperatieve projecten** zoals TETRA, COOCK, landbouwtrajecten, ... die zich richten op de doorstroming van kennis naar ondernemingen.

Binnen VLAIO worden trajecten opgestart om het instrumentarium verder te optimaliseren. Daarbij kan onderzocht worden of projecten met impact op circulaire economie geen specifieke drempels ondervinden als zij op één van de steuninstrumenten een beroep willen doen. Dan kan het bijvoorbeeld gaan over specifieke criteria die steun aan projecten verhinderen of over bepaalde doelgroepen die onvoldoende worden bereikt (bijv. steun voor andere actoren dan bedrijven, impact niet enkel meten in functie van werkgelegenheid, oplossingen voor uitdagingen op vlak van ketensamenwerking beschouwen als innovatief, ...).

Trajecten die we verder zullen onderzoeken zijn: VLAIO-instrumenten meer gericht inzetten (bijvoorbeeld Ecologiepremie Plus, Strategische Ecologiesteun, ...) en selectiecriteria uitwerken die de toepassing van circulariteit in bedrijven ondersteunen en bevorderen.

Oriëntering en advies

Uit een recente SERV onderneming enquête blijkt dat de helft van de Vlaamse ondernemers meer circulair wil werken, maar ze niet weten hoe ze dat concreet moeten aanpakken. Daarom willen wij extra inzetten op de ondersteuning van ondernemers bij de vernieuwing van het **contract ondernemersbegeleiding** (waarvan de uitvoering zal ingaan midden 2020). Circulaire economie is daar een van de thema's waarvoor ruimte wordt voorzien om bedrijven te informeren, adviseren, coachen, netwerken.

VLAIO ondersteunt en stimuleert ondernemerschap ook via **structurele partnerschappen** waarbij verschillende organisaties uitdagingen aanpakken. In overleg met deze partners werd in hun aanbod

extra aandacht gegeven aan het thema circulaire economie. Daarbij kan bijvoorbeeld extra aandacht worden gegeven aan starters die een circulaire bedrijf willen opstarten.

De **toeleiding naar het volledig aanbod** gebeurt via de front office werking. Vlaanderen Circulair gaf in 2019 een opleiding circulaire economie aan het team van bedrijfsadviseurs. Team bedrijfstrajecten versterkte ook de samenwerking met Vlaanderen Circulair : kennis werd uitgewisseld en enkele bedrijven werden begeleid bij hun aanvraag voor steun. In 2020 wordt deze afstemming verdergezet en uitgediept door bijvoorbeeld een FinMix sessie specifiek rond circulaire economie te organiseren. Verder zal een kenniskaart opgesteld worden over welke kennis over circulaire technologie er momenteel in Vlaanderen beschikbaar is zodat die kan worden aangesproken en ingezet door bedrijven om projecten op te starten.

Specifieke aandachtspunten

- Naast dit bestaand instrumentarium, wordt er ook gewerkt aan aanvullende instrumenten. Voor circulaire economie zijn de aanpak voor hybride projecten, het ondersteunen van demonstratieprojecten en proeftuinen zeker relevant.
- De voorziene uitbreiding naar een missiegerichte aanpak kan ook een kader geven voor projecten circulaire economie.
- In het bijzonder bij de eerstelijnsbenadering van bedrijven is het belangrijk om dit zo geïntegreerd en coherent mogelijk te doen. Als we bedrijven willen ondersteunen in hun aanpak van de uitdagingen van vandaag en zeker voor de toekomst, dan zal dit een combinatie zijn van digitalisering, energie en uitstoot, materialengebruik en gebruik van grondstoffen, opleidingen en competenties van medewerkers, logistiek en mobiliteit en de introductie van nieuwe businessmodellen.
- Digitale technologie is een belangrijke hefboom om een circulaire omslag te maken (bijvoorbeeld het opvolgen van materialenstromen dankzij IoT, predictive maintenance, AI in recyclage, business model innovatie, ...). We kunnen synergie halen, zeker door in de sensibiliserende en oriënterende acties zoals proeftuinen combinaties van digitalisering en circularisering te stimuleren.
- De circulaire economie is zichtbaar bij zogenaamde frontrunners. Zonder hen te negeren, moeten we veel aandacht besteden aan klassieke bedrijven die op het eerste zicht nog niet klaar zijn om die omslag te maken en voor hen de nodige begeleiding en ondersteuning voorzien. Dit zijn dikwijls ook kmo's en startende bedrijven met specifieke uitdagingen voor circulaire starters.
- Zoals ook blijkt uit de projecten gesteund in de oproepen in circulaire economie (2018, 2019) georganiseerd vanuit Vlaanderen Circulair, gebeurt de doorbraak en de opschaling van de circulaire economie niet enkel in de klassieke bedrijven. Een brede waaier van spelers die een belangrijke bijdrage kunnen leveren zoals lokale actoren, individuele personen, vzw's, tijdelijke samenwerkingsverbanden, coöperatieve structuren, studenten, ... We zullen onderzoeken hoe we hen mee kunnen betrekken.
- Vlaamse commerciële aanbieders van circulaire technologie (incl. jonge technologiebedrijven) moeten nog harder gestimuleerd worden. Zij faciliteren de transitie van bestaande bedrijven maar kunnen ook in zichzelf economische meerwaarde realiseren (duale aanpak). Hierbij komen verschillende pistes in aanmerking zoals ondersteunen van samenwerking in projecten, platformen voor contacten, bijdragen tot de standaarden en normen, enz.

- We onderzoeken mogelijke synergieën tussen de oproepen van Vlaanderen Circulair en het instrumentarium van VLAIO. Daarbij moeten we rekening houden met het feit dat de specifieke kenmerken van deze oproep (hoog steunpercentage, vlotte aanvraagprocedure, begeleiding tijdens het project en doelgroepen veel ruimer dan enkel bedrijven) door de aanvragers als zeer waardevol worden beschouwd.

PIO

Het Programma Innovatieve Overheidsopdrachten voorziet mogelijk een nieuwe oproep met circulaire economie als thema.

Kapitaalverschaffers

Een bredere uitrol van circulaire economie vraagt dikwijls belangrijke investeringen door bedrijven. PMV benadert investeringen met een circulaire component zoals andere investeringen. Extra aandacht gaat daarbij uit naar de maatschappelijke meerwaarde die een dossier oplevert voor Vlaanderen en daarbuiten. Hier maakt PMV steeds nadrukkelijker de link met de 'Sustainable Development Goals' (SDG's) : activiteiten met een bijzondere bijdrage – en daar behoren ondernemingen in de circulaire economie zeker toe – krijgen extra aandacht krijgen in de analysefase.

Trividend is het Vlaams Participatiefonds voor de sociale economie, ondersteund door DWSE. Zij verschaffen risicokapitaal aan sociale ondernemingen (specifiek met focus op sociale tewerkstelling, maar ook op bijdrage aan de SDG's). Circulaire economie-projecten kunnen potentieel steun voor investeringen krijgen via dit fonds (vb. Facadeclick). Via het Sociaal Investeringsfonds, beheerd door PMV in opdracht van DWSE, kunnen erkende financiers bijkomende steun voor investeringen bekomen gericht op sociale ondernemingen (waaronder potentieel ook CE-projecten).

Ondersteuning sociale economie en (sociale) ondernemers door DWSE en ESF

Momenteel kunnen al verschillende DWSE-steuninstrumenten ingezet worden om circulaire economie projecten van maatwerkbedrijven of sociale ondernemers te ondersteunen.

- Startersbegeleiding (alle sociale ondernemers)
- Oproep innovatie (erkende MWB)
- Managementadvies (erkende MWB)
- Oproep oprichting (alle sociale ondernemers die link hebben met inschakeling)

Binnen de oproepen van Vlaanderen Circulair, de dienstverlening vanuit WSE en bij de Sociale Innovatiefabriek komen we verschillende sociale ondernemers tegen die businessmodellen ontwikkelen gericht op het sluiten van materiaal kringlopen, herstelling of hergebruik. Al dan niet door gebruik te maken van sociale tewerkstelling.

Binnen DWSE wordt een traject opgestart om het ondersteuningsinstrumentarium vanuit het DWSE en ESF Vlaanderen verder te optimaliseren en meer synergie te zoeken met het VLAIO-instrumentarium. Verder werken we (1) op de bewustwording rond CE bij MWB, (2) bekijken de mogelijkheden om hen te ondersteunen om rond CE aan de slag te gaan en (3) verbinding te zoeken met andere (sociaal) ondernemers, lokale actoren en starters.

Komend jaar zal ook een basisaanbod rond sociaal ondernemerschap op poten gezet worden. Dit basisaanbod moet sociale economie-ondernemingen en reguliere ondernemingen dichterbij elkaar brengen, vanuit zowel algemene communicatie als specifieke thematische krachtlijnen. Circulaire economie zal één van deze krachtlijnen zijn waarop onderlinge samenwerking gestimuleerd zal

worden, vb. via events, roadshows, communicatie-acties, opleidingsaanbod, etc. De opdracht is in ontwikkeling en zal via een externe dienstverlener worden georganiseerd.

Ook de decretale grond van het ondersteuningsaanbod (het ondersteuningsdecreet Sociale Economie) wordt onder de loep genomen en gaan na hoe we sociaal ondernemerschap in Vlaanderen gericht kunnen ondersteunen. We onderzoeken daarbij de complementariteit met het bestaande Vlaamse ondernemingsinstrumentarium en kunnen CE hier een plaats in geven.

MVO Vlaanderen zet onverminderd alle CE-initiatieven in de kijker via haar dienstverlening.

4. Werken aan omgevingsfactoren en randvoorwaarden

Competenties

Een essentiële factor is de beschikbaarheid van mensen met geschikte competenties. Dit is bij uitstek het werkterrein van het departement WSE, maar ook binnen EWI zijn er verschillende aanknopingspunten:

- het STEM-beleid
- specifieke acties rond ondernemerschap waar ook het circulair ondernemen aan bod kan komen
- de belangrijke spill over van proeftuinen e.d. naar sensibilisering en training
- het onderzoek naar competentieprofielen dat reeds gelopen heeft binnen de clusters maar waarvoor nu tools zullen ontwikkeld worden op bedrijfsniveau
- de integratie van Syntra

We zullen de goede samenwerking verder structureel uitbouwen, ook ter ondersteuning van de agenda circulaire economie.

Vandaag wordt vanuit DWSE ook al geïnvesteerd in aspecten van competentieprognoses op micro- (bedrijven), meso- (SCOPE-calls naar sectoren en clusters) en macroniveau (steunpuntprojecties, meerwaardeketens, ...). WSE wil al deze inspanningen samenbrengen in een globaal model van competentieprognoses dat kwantitatieve en kwalitatieve informatie op het snijvlak van economie en arbeidsmarkt bundelt. Op die manier tracht WSE de nood aan competenties, de verwachte tekorten en overschotten aan skills en bijgevolg de nood aan upskilling en reskilling in sectoren, clusters en bedrijfsnetwerken sluitender in te schatten. Ook voor de veranderingen in jobs en taken in de circulaire economie kan dit in de toekomst meer informatie opleveren.

In de toekomst wil WSE in overleg met andere beleidsdomeinen meer synergie brengen tussen de verschillende beleidsinitiatieven en:

- toewerken naar een gedragen actieplan 'mensgerichte transitie-aanpak: inzetten op groene jobs en competenties' voor Vlaanderen, in overleg met sociale partners, en in samenwerking met andere beleidsdomeinen
- verkennen welke bouwstenen voor een mensgerichte transitie-aanpak afgestemd op de groene transitie we verder en sterker moeten uitbouwen. We onderzoeken of generieke bouwstenen een voldoende antwoord kunnen bieden, dan wel specifieke op de groene transitie-afgestemde bouwstenen nodig zijn
- bedrijven, sectoren, opleidingsactoren en andere stakeholders wapenen om competentiebehoeftes inzake een klimaatneutrale economie te detecteren en hier proactief aan te werken
- (toekomstige) werknemers wapenen om deze nieuwe en veranderende jobs in te vullen

Wetgeving, regelgeving, ...

Momenteel zijn geen concrete acties gepland die getrokken worden door het beleidsdomein EWI of LV. Door samenwerking binnen Vlaanderen Circulair, of via interdepartementale werkgroepen (voedselbeleid, voedselverlies of bio-economie) zijn de beide beleidsdomeinen wel sterk betrokken bij wetgevende initiatieven die uitgewerkt worden in andere beleidsdomeinen. Door deze samenwerking is het mogelijk om deze nieuwe initiatieven zoveel mogelijk af te stemmen op de realiteit van de economische actoren.

Bedrijventerreinen

VLAIO zet circulaire economie op de kaart in zijn **bedrijventerreinmanagement**. We ondersteunen bijvoorbeeld projecten op het vlak van uitwisseling en hergebruik van water, energie, warmte en materialen. Daarnaast ijveren we ook voor een zorgvuldiger, verweven en meer circulair ruimtegebruik op bedrijventerreinen.

We streven ernaar dat bij alle (her)ontwikkelingen van bedrijventerreinen een uitgifteplan wordt opgemaakt. Dat moet de ambities die niet gevat zijn door de stedenbouwkundige voorschriften voor het gebied weergeven zodat op een transparante/objectieve manier kan gereageerd worden op kandidaat-investeerders. Meer en meer komt de ambitie rond 'circulair bedrijventerrein' aan bod. Meest sprekende voorbeeld is Blue Gate waar, nadat de eerste bedrijven zich zullen gevestigd hebben, de volgende kandidaat-investeerders zullen moeten aangeven hoe ze met de reststromen enz. van die eerste bedrijven kunnen omgaan om zo een zo gesloten mogelijke kringloop te bekomen. Kernactor is dus de ontwikkelaar/beheerder die over de uitgifte kan beslissen.

Op bestaande bedrijventerreinen stimuleren we interbedrijfssamenwerking. Dat levert veelal vzw's- Bedrijventerreinverenigingen op met al dan niet een bedrijventerreinmanager. Vaak wordt via die bedrijventerreinmanagers bekeken of gezamenlijke afvalophaling een meerwaarde biedt. OVAM is sterk voorstander maar om dit te operationaliseren zijn er veel knelpunten zoals de regelgeving over transport van afval. Misschien helpt het hier wel om regelluwe zones te bekomen. Indertijd hebben we op een aantal terreinen een materialenscan laten uitvoeren, maar het bleek toch te complex en op veel terreinen te kleinschalig om daar meer mee te doen.

Bij de aanvraag van brownfieldconvenanten moeten de indieners een duurzaamheidsnota indienen, bij voorkeur op basis van onze duurzaamheidsmeter voor terreinontwikkelingen. We kunnen bekijken hoe we daar dwingender mee kunnen omgaan bij de voorbereiding van de eigenlijke convenant.

Slimme steden

Een circulaire economie heeft een belangrijke lokale component. Dit gaat bijvoorbeeld over het creëren van ruimte voor circulaire startups, ondersteuning van kleinschalige lokale productie en lokale netwerken en werk maken van slimme steden.

Ervaringen en stand van zaken in Antwerpen en Leuven zullen worden opgevraagd en verder geanalyseerd.

5. Internationale samenwerking

Participeren aan de Europese en andere internationale beleidscycli

Het is belangrijk om maximaal proactief in te spelen op de belangrijke Europese beleidsacties binnen de Green Deal, het Actieplan Circulaire Economie en die Industriële Strategie die werden beschreven onder punt A. Dit beleid zal het kader zijn van de transitie van de Europese industrie naar een circulaire economie.

Gebruik maken van Europese instrumenten

We zullen maximaal gebruik maken van de mogelijkheden binnen de Europese instrumenten en fondsen. Te vermelden zijn alvast:

- EFRO/Interreg: Voor de periode 2021- 2027 zal een operationeel programma opgemaakt worden gericht op het ondersteunen van projecten die provincies en steden in staat stellen een stap verder te zetten in de richting van een meer ondernemende, innovatie en groene regio.
- Horizon Europe: De inhoud van het nieuwe Horizon Europe programma is nog in volle ontwikkeling, maar het is duidelijk dat circulaire economie aan bod zal komen in verschillende programmacomités, missies en partnerschappen. Het is belangrijk om hiervan het overzicht te kunnen bewaren om maximaal te kunnen inspelen op de opportuniteiten die zich hier aandienen.
- EFSI (Europees Fonds voor Strategische Investerings).

Internationale contacten

We ondersteunen waar mogelijk de internationale positionering van Vlaanderen als een sterke regio op het vlak van circulaire economie, in het bijzonder door samen te werken met FIT:

- We ondersteunen de inspanningen in het verlengde van het project 'Vlaanderen Versnelt' om Vlaanderen sterker op de kaart te zetten als circulaire hot spot en onze voorsprong voor internationale vermarkting nog te vergroten, vertrekkend vanuit sterktes van Vlaanderen, ook op gebied van sustainable resources, materials and chemicals.
- We werken mee aan activiteiten op het vlak van circulaire economie binnen het programma van internationale contacten.
- We ondersteunen FIT in zijn strategie, ondermeer door deelname aan de Technologie-werkraad van FIT rond cleantech.

In het bijzonder kan hierbij ook verwezen worden naar de biobased economy, waarbij met verschillende Vlaamse partners (o.m. BBEPP, VITO, Catalisti/essenscia, havens etc.) inspanningen worden gedaan om deze sector internationaal op de kaart te zetten via gezamenlijke beursdeelnames (EFIB, World Bio Markets, Bio World Congress etc), roadshows en het opmaken van een Engelstalige publicatie waarin we onze troeven belichten (biobased brochure, nieuwe versie in samenwerking met EWI).

6. Bredere communicatie en sensibilisering

Wetenschapscommunicatie

Om de omslag naar een circulaire economie/maatschappij te kunnen maken hebben we nood aan een enthousiasmerend project waarbij kan worden ingespeeld op het bijsturen van het te beperkte bed dat het brede publiek momenteel heeft van circulaire economie. Sociale innovatie en een systemische benadering moeten hierbij ook de nodige aandacht en ondersteuning kunnen krijgen. Daarbij kan, ook gefocust worden op de nieuwe kansen op tewerkstelling binnen de circulaire economie.

Hierbij kan worden verder gewerkt op wat qua communicatie en sensibilisering al gedaan is binnen het Duurzaam Materialenprogramma en Vlaanderen Circulair binnen een groot netwerk van stakeholders en sectoren en is verdere samenwerking met Vlaanderen Circulair essentieel.

Bijlage 1: Monitoring CE door Europese Commissie

Nr.	Naam	Relevantie	EU-hefbomen (voorbeelden)
Productie en consumptie			
1	Zelfvoorziening van de EU op het gebied van grondstoffen	De circulaire economie moet de voorzieningsrisico's op het gebied van grondstoffen helpen aanpakken, met name op het gebied van kritieke grondstoffen.	Grondstoffeninitiatief; stappenplannen voor een efficiënt gebruik van hulpbronnen
2	Groene overheidsopdrachten*	Overheidsopdrachten maken een groot deel van de consumptie uit en kunnen de circulaire economie aanjagen.	Strategie voor overheidsopdrachten; EU-steunregelingen en vrijwillige criteria voor groene overheidsopdrachten
3a-c	Afvalproductie	In een circulaire economie wordt de afvalproductie tot een minimum beperkt.	Kaderrichtlijn afvalstoffen; richtlijnen inzake specifieke afvalstromen; strategie voor kunststoffen
4	Voedselverspilling*	Voedsel weggooien heeft negatieve effecten voor het milieu, het klimaat en de economie.	Algemene levensmiddelenverordening; Kaderrichtlijn afvalstoffen; verscheidene initiatieven (bijvoorbeeld het platform inzake voedselverlies en voedselverspilling)
Afvalbeheer			
5a-b	Totale recyclingpercentages	Zorgen voor meer recycling maakt deel uit van de transitie naar een circulaire economie.	Kaderrichtlijn afvalstoffen
6a-f	Recyclingpercentages voor specifieke afvalstromen	Weerspiegelt de vooruitgang bij het recyclen van belangrijke afvalstromen.	Kaderrichtlijn afvalstoffen; stortplaatsrichtlijn; richtlijnen inzake specifieke afvalstromen
Secundaire grondstoffen			
7a-b	Bijdrage van gerecyclede materialen aan de grondstoffenvraag	In een circulaire economie worden secundaire grondstoffen vaak gebruikt om nieuwe producten te maken.	Kaderrichtlijn afvalstoffen; richtlijn inzake ecologisch ontwerp: EU-milieukeur; REACH; initiatief inzake de interface tussen chemische stoffen, producten en afvalbeleid; strategie voor kunststoffen; kwaliteitsnormen voor secundaire grondstoffen
8	Handel in recyclebare grondstoffen	De handel in recyclebare stoffen geeft het belang van de interne markt en van wereldwijde participatie in de circulaire economie aan.	Internemarktbeleid; verordening betreffende de overbrenging van afvalstoffen; handelsbeleid
Concurrentievermogen en innovatie			
9a-c	Particuliere investeringen, banen en bruto toegevoegde waarde	Weerspiegelt de bijdrage van de circulaire economie aan het scheppen van banen en groei.	Investeringsplan voor Europa: structuur- en investeringsfondsen; InnovFin; ondersteuningsplatform voor financiering op het gebied van de circulaire economie; strategie inzake duurzame financiering; initiatief voor groene werkgelegenheid; nieuwe vaardighedenagenda voor Europa internemarktbeleid
10	Octrooien	Innovatieve technologieën in verband met de circulaire economie bevorderen het wereldwijde concurrentievermogen van de EU.	Horizon 2020

* Indicatoren in ontwikkeling

Tabel 1: com(2018)29: in het monitoringkader opgenomen indicatoren inzake de circulaire economie

Deze indicatoren worden bijgewerkt op deze website: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy>

Bijlage 2 : Circulaire Economie in beleidsdomein WSE : impact op de arbeidsmarkt, sociale tewerkstelling en sociaal ondernemerschap

Europese context

De inspanningen inzake klimaat (Green Deal, Just transition fund) worden ook doorgetrokken in het Europese werkprogramma van 2020⁹, dat volledig in het teken zal staan van het geven van een impuls voor de overgang naar een eerlijk, klimaatneutraal en digitaal Europa. Ook voor Vlaanderen zijn digitalisering, de klimaatuitdaging en de omslag naar een meer circulaire economie grote transitie die bedreigingen én kansen met zich meebrengen en de arbeidsmarkt voor een uitdaging stellen.

Impact op de arbeidsmarkt

Om de impact op de arbeidsmarkt van de transitie naar een koolstofneutrale economie op te vangen zijn er twee grote uitdagingen: het opvangen van jobdestructie enerzijds en anderzijds maximaal inzetten op (bij)scholing in functie van nieuwe en bestaande jobs. Zodat we vanuit het aanwezige menselijke kapitaal de omslag waar maken. Uit eerdere OESO-studies weten we immers dat menselijk kapitaal, één van de belangrijkste barrières voor werkgevers is om de omslag te maken.

Volgens een referentiewerk van de ILO 'Green jobs: towards decent work in a sustainable, low carbon world' zoals aangehaald in de beleidsverkenning 'naar een groen arbeidsmarktbeleid' (DWSE, 2011) kunnen vier dynamieken betekenisvol zijn voor de impact van een groene transitie op de dynamiek van de arbeidsmarkt, zijnde:

- 1) *Er zullen bijkomende banen worden gecreëerd in sommige sectoren, bijvoorbeeld door productontwikkeling die de eco-efficiëntie van industrieën verhoogt;*
- 2) *Sommige vormen van tewerkstelling zullen veranderen, bijvoorbeeld door de omschakeling van fossiele naar hernieuwbare brandstoffen;*
- 3) *Bepaalde banen zullen sneuvelen zonder directe substitutie, bijvoorbeeld wanneer verpakking zwaarder wordt belast en in bepaalde gevallen zal verdwijnen;*
- 4) *Veel bestaande banen (vooral in bouw, chemie, elektriciteit, ...) zullen een nieuwe invulling krijgen naarmate werkmethoden, materialen en dus ook de profielen 'vergroenen'. Bijgevolg zal ook de behoefte aan competenties veranderen om de taken naar behoren te kunnen uitvoeren.*

De eerste drie dynamieken verwijzen naar veranderingen in volume, de vierde dynamiek verwijst naar veranderingen in de inhoud van beroepen.

Diverse binnen- en buitenlandse studies¹⁰ trachten de impact van de groene transformatie op de dynamiek van de arbeidsmarkt in te schatten.¹¹ Voor Vlaanderen schatte SUMMA 27.000 bijkomende jobs. Vooral de sectoren van reparatie, inzameling en verwerking en verwijdering van afval, restauratie van gebouwen, detailhandel van tweedehandsgoederen, en verhuur en lease van

⁹ Het Werkprogramma van de Europese Commissie bevat de belangrijkste wetgevende en niet-wetgevende initiatieven die de Commissie in dat jaar zal nemen en is richtinggevend voor de activiteiten van de Europese instellingen de volgende jaren. [Lees meer](#)

¹⁰ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11082-2019-ADD-5/en/pdf>

¹¹ De meeste studies betreffen modelberekeningen van bruto werkgelegenheidseffecten waarvan de resultaten sterk afhangen van de gebruikte data en hypothesen.

consumentenartikelen zouden verantwoordelijk zijn voor de jobcreatie door stijging van de vraag in deze sectoren.

De circulaire economie heeft aldus het potentieel om mensen op te vangen die in de werkloosheid terechtkomen, een risico dat het grootst is voor kortgeschoolde werknemers. Voor recyclage - demontage (afvalsector) is bijvoorbeeld 90% van de werknemers kortgeschoold. In het geval van reparatie hebben we het vooral over banen waarvoor kort- tot middelhoog geschoolde werknemers nodig zijn. Ook steeds technischere profielen gaan dus nodig zijn in de toekomst. Los van designers en productie is voor de herstelling vooral technische profielen nodig. In inzamelbedrijven die evolueren naar recyclagebedrijven zal er meer automatisering en robotisering plaatsvinden. Er zullen zeker nog steeds laaggeschoolden nodig zijn, maar ook meer technische profielen zullen nodig zijn.

Sociale tewerkstelling en sociaal ondernemerschap

De opportuniteiten voor inschakeling in de Circulaire economie werden onderzocht in de trendstudie van 2018.¹² Daarin werd gekeken naar het samenspel tussen de sociale inschakelingseconomie (SIE) en de CE en binnen dit raakvlak ook samenwerkingen met de reguliere economie (RE). We hebben het dan over activiteiten in het kader van ambachtelijke, manuele en repetitieve arbeidsprocessen die een schakel vormen in het logistieke proces van het sluiten van kringlopen. Veel CE-activiteiten lenen zich goed voor DGW¹³, zoals inzamelen, sorteren, onderhoud, reparatie en mogelijks ook refurbishment. Ook de deel- en diensteneconomie bieden kansen voor sociale tewerkstelling.

Als bedreigingen werden de financieel-economische rendabiliteit van CE-processen, de benodigde competenties van de DGW, nadelen verbonden aan deelplatformen, en het ontbreken van visie op de sociale component van de CE genoemd.

Er werd ook een aantal beleidsaanbevelingen gegeven die betrekking hebben op zowel de SIE als de CE. Wat betreft de SIE werd aanbevolen om de criteria waaraan DGW moeten voldoen te vereenvoudigen, om campagnes te voeren in het reguliere circuit om de SIE te promoten en om de subsidies uit te keren aan de werknemer in plaats van aan de werkgever. Voor de CE, dan, werd aanbevolen de huidige fiscale instrumenten te herzien en in te zetten op een beleid dat fiscaal en financieel aantrekkelijk is, om lokale besturen te stimuleren om meer in te zetten op SIE en CE, om vanuit de overheid opleidingen te organiseren voor de SIE over de CE en de voordelen die eraan verbonden zijn.

De transitie naar een meer CE in Vlaanderen is aldus eerder een kans dan een bedreiging voor de sociale inschakeleconomie

¹² <https://www.socialeconomie.be/sites/default/files/trendstudie%20circulaire%20economie.pdf>

¹³ Doelgroepwerknemers